

Asia: VN/16835/2024

Lausuntopyyntö etukäteismaksusta tuomioistuimissa

Lausunnonantajan lausunto

Miten katsotte etukäteismaksun vaikuttavan asianosaisen harkintaan asiansa saattamisesta tuomioistuimen ratkaistavaksi?

-

Onko teillä muuta lausuttavaa?

Suomen Poliisijärjestöjen Liitto SPJL ry (jäljempänä ”SPJL”) kiittää mahdollisuudesta lausua oikeusministeriön esiselvityksestä, joka koskee tuomioistuinmaksujen etukäteismaksujärjestelmää. SPJL esittää lausuntonaan seuraavaa.

Yleistä

Esiselvityksessä etukäteismaksuun siirtymistä tarkastellaan yhtenä mahdollisena keinona vahvistaa oikeudenhoidon toimintaedellytyksiä. Selvityksessä järjestelmän mahdollisiksi hyödyiksi on arvioitu erityisesti laskutuksen ja perinnän väheneminen, hallinnollisen työn keveneminen, maksujen paremman kertymän mahdollisuus sekä se, että maksu voisi lisätä harkintaa ennen asian viemistä tuomioistuimen käsiteltäväksi.

Samalla selvityksessä kuitenkin korostetaan, että uudistuksen onnistuminen riippuu olennaisesti siitä, miten tietojärjestelmät toteutetaan ja miten esimerkiksi maksuvapautuksia, kohtuusharkintaa ja mahdollisia palautuksia koskevat kysymykset ratkaistaan. Selvityksen perusteella onkin selvää, että väärin toteutettuna järjestelmä voi myös lisätä työmäärää. Uudistus ei siten olisi pelkästään tekninen tai taloushallinnollinen muutos, vaan se vaikuttaisi käytännössä myös henkilöstön työtehtäviin ja työn sisältöön.

Vaikutukset henkilökunnan työn sisältöön

Esiselvityksen perusteella on ilmeistä, että etukäteismaksujärjestelmä vaikuttaisi myös kansliahenkilökunnan työhön. Käytännössä tämä voisi merkitä sitä, että tehtäviin kuuluisi jatkossa aiempaa enemmän maksusuorituksen seuranta ja kohdennusta, virhetilanteiden selvittelyä, asiakkaiden neuvontaa sekä palautuksiin liittyviä toimia. Jos järjestelmä ei toimi riittävän automaattisesti tai jos sääntely jää käytännössä tulkinnanvaraiseksi, työmäärä ei välttämättä vähene, vaan siirtyy laskutuksesta ennakkotarkastukseen ja jälkikäteiseen selvittelyyn.

Tämän vuoksi uudistusta ei ole perusteltua arvioida henkilöstön näkökulmasta pelkästään tuottavuus- ja säästöargumenttien varassa. Vaikka esiselvityksessä on arvioitu, että etukäteismaksulla olisi mahdollista saavuttaa merkittäviä henkilötyövuosisäästöjä, selvityksessä todetaan samanaikaisesti, että säästöjen toteutuminen riippuu ratkaisevasti järjestelmän toimivuudesta ja siitä, miten poikkeus- ja vapautustilanteet käytännössä hoidetaan. Henkilöstövaikutusten arvioinnin on tämän vuoksi oltava käytännönläheistä ja riittävän täsmällistä.

Muutos kohdistuisi ennen kaikkea työn sisältöön, osaamistarpeisiin ja työn organisointiin. Käytännössä tämä tarkoittaisi sitä, että henkilöstöltä edellytettäisiin aiempaa vahvempaa järjestelmäosaamista sekä valmiutta toimia tilanteissa, joissa maksun suorittaminen, maksuvapaus, asian vireilletulo ja asian käsittelyedellytykset liittyvät toisiinsa. Tällaisessa tilanteessa koulutuksen, perehdytyksen ja muutosvaiheen tuen merkitys korostuu. Jos tehtävärakenne muut-tuu, sen on myös heijastuttava siihen, miten henkilöstöä tuetaan muutoksen aikana ja sen jälkeen. Ei riitä, että järjestelmää tarkastellaan vain teknisenä tai taloushallinnollisena uudistuksena.

Kyse on samalla henkilöstön osaamisesta, työn hallittavuudesta ja työn sujuvuudesta. Henkilöstön kannalta tärkeää on, että uudistuksessa huomioidaan uusi käsittelyprosessi, siihen kuuluvat toimenpiteet sekä niiden hoitamiseen tarkoitetut sähköiset järjestelmät oikea-aikaisesti ennen uudistuksen käytännön toteutusta.

Vaikutukset asiakkaisiin ja asiointiin tuomioistuimissa

Etukäteismaksujärjestelmällä olisi vaikutuksia myös tuomioistuinten asiakkaisiin. Esiselvityksessä sen myönteisenä puolena pidetään sitä, että maksu tulisi näkyväksi jo asian vireillepanon yhteydessä. Tämä voi lisätä harkintaa ennen asian saattamista tuomioistuimen käsiteltäväksi. Selvityksessä on arvioitu, että tällaisella vaikutuksella voisi olla merkitystä erityisesti perusteettomien, vähäisen oikeussuojatarpeen tai shikaaninomaisessa tarkoituksessa vireille pantavien asioiden osalta. Tältä osin uudistus voisi tukea tuomioistuinten resurssien tarkoituksenmukaisempaa kohdentamista.

Asiakkaiden näkökulmasta olennaista on kuitenkin se, että menettely on selkeä, ennakoitava ja helposti ymmärrettävä. Jos asian vireillepanoon liittyy uusia maksamista koskevia edellytyksiä,

neuvonnan tarve väistämättä kasvaa. Tämä korostaa sekä järjestelmän käytettävyyden että kansliahenkilökunnan asiakaspalveluroolin merkitystä. Asiakkaan kannalta ei ole yhdentekevää, onko maksun suorittaminen, maksuvapauden hakeminen tai mahdollinen maksun palautus toteutettu yksinkertaisella vai monivaiheisella menettelyllä. Mitä vaikeammin hahmotettava menettely on, sitä suurempi on riski siitä, että asiointi mutkistuu ja epävarmuus lisääntyy.

Vaikutukset oikeusturvaan

Esiselvityksen keskeinen lähtökohta on, ettei etukäteismaksu saa muodostua esteeksi oikeuteen pääsulle. Selvityksessä tarkastellaan perustuslain 21 §:stä, Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklasta ja EU:n perusoikeuskirjan 47 artiklasta johtuvia reunaehtoja. Näiden mukaan oikeudenkäyntimaksut voivat olla mahdollisia myös etukäteen perittyinä, mutta maksujen tulee olla kohtuullisia eikä niiden soveltaminen saa käytännössä estää asian saattamista tuomioistuimen käsiteltäväksi. Lisäksi taloudellisesti heikossa asemassa oleville on oltava käytettävissä asianmukaiset vapautus- tai oikeusapujärjestelyt.

Tämä on tärkeää myös henkilöstön kannalta. Jos maksuvapautuksia, kohtuusharkintaa tai oikeusapuun liittyviä tilanteita ei säädellä riittävän selkeästi, käytännön ongelmat näkyvät ensimmäisenä tuomioistuinten kanslioissa. Tällöin oikeusturvakysymykset muuttuvat samalla myös työkuormituskysymyksiksi. Selkeä sääntely ja toimiva järjestelmä ovat siten sekä asiakkaiden että henkilöstön etu.

Esiselvityksessä oikeusturvan näkökulmasta ongelmallisina pidetään erityisesti tilanteita, joissa maksu muodostuu suhteettoman suureksi, maksuvapausjärjestelmä ei ole riittävän joustava tai menettely muuttuu asiakkaan kannalta vaikeasti ennakoitavaksi. Tämän vuoksi mahdollisessa jatkovalmistelussa on tärkeää kiinnittää erityistä huomiota siihen, ettei maksumenettely muodosta käytännössä uutta prosessikynnystä niille henkilöille, joiden oikeussuojan tarve on aito mutta joiden taloudelliset tai muut valmiudet hoitaa menettelyä ovat rajalliset.

Vaikutukset tuomioistuinlaitoksen toimintaan

Esiselvityksessä etukäteismaksua perustellaan myös laajemmin tuomioistuinlaitoksen toiminnan näkökulmasta. Selvityksen mukaan uudistus voisi vähentää perintään päätyvien maksujen määrää, parantaa maksukertymää ja vapauttaa hallinnollisia resursseja muuhun käyttöön. Lisäksi ohjausvaikutuksen arvioidaan voivan vähentää sellaisten asioiden määrää, joiden oikeussuojatarve on vähäinen tai jotka on pantu vireille ilman riittävää perustetta. Tämä voisi osaltaan tukea tuomioistuinten mahdollisuuksia kohdentaa voimavarojaan tarkoituksenmukaisemmin.

Tästä huolimatta on syytä korostaa, ettei resurssien vapautuminen saa merkitä automaattisesti henkilöstöresurssien leikkaamista. Tuomioistuinten toiminnan sujuvuus rakentuu myös sen varaan, että henkilöstöllä on riittävät resurssit hoitaa ne käytännön tehtävät, joilla on välitön yhteys asioiden käsittelyn etenemiseen ja asiakaspalveluun. Mahdolliset tuottavuushyödyt olisi perusteltua käyttää ensisijaisesti työn sujuvuuden, palvelun laadun ja oikea-aikaisuuden vahvistamiseen.

Esiselvityksestä ilmenee myös, etteivät etukäteismaksun vaikutukset olisi samanlaisia kaikissa tuomioistuimissa. Esimerkiksi hallinto-oikeuksissa suuri osa asiaryhmistä on nykyisin maksuttomia tai muutoin maksuvapautettuja. Tästä seuraa, että etukäteismaksun vaikutus hallintotuomioistuimissa voisi jäädä rajallisemmaksi tai ilmetä eri tavoin kuin yleisissä tuomioistuimissa. Tämäkin puhuu sen puolesta, ettei uudistusta tulisi toteuttaa yhdenmukaisena ilman tuomioistuin- ja asiaryhmäkohtaista vaikutusarviota.

Kansliahenkilökunnan näkökulmasta tämä merkitsee sitä, että käytännön vaikutukset voivat vaihdella olennaisesti työskentely-ympäristön mukaan. Jos järjestelmä rakennetaan liian yleisluonteiseksi, vaarana on, että se tuottaa tarpeettomia lisävaiheita myös sellaisissa asiaryhmissä, joissa maksullisuus on jo lähtökohtaisesti vähäistä.

Lopuksi

Esiselvityksessä tarkastellulla etukäteismaksujärjestelmällä voi olla huomattavia vaikutuksia tuomioistuinlaitoksen henkilöstön työn sisältöön, työnjakoon, osaamisvaatimuksiin ja kuormitukseen. Parhaimmillaan uudistus voi tukea resurssien tarkoituksenmukaisempaa käyttöä, mutta huonosti toteutettuna se voi lisätä selvittelyä, neuvontaa ja manuaalista korjaustyötä.

Asiakkaiden kannalta uudistuksen hyväksyttävyyys riippuu siitä, onko menettely ymmärrettävä, ennakoitava ja oikeasuhtainen sekä turvaako se aidosti oikeuden päästä tuomioistuimeen. Henkilöstön kannalta ratkaisevaa on puolestaan se, vähentääkö uudistus hallinnollista työtä tosiasiallisesti vai muuttaako se vain sen muotoa.

SPJL pitää perusteltuna, että etukäteismaksujärjestelmän jatkovalmistelua arvioidaan edelleen, mutta valmistelun tulee perustua selkeään ja käytännön työtä vastaavaan vaikutusarviointiin. Erityisesti on varmistettava, että vaikutukset kansliahenkilöstön tehtäviin, työmäärään ja osaamistarpeisiin arvioidaan erikseen. Samalla on huolehdittava siitä, että tietojärjestelmäratkaisut tukevat menettelyä aidosti eikä maksujen kohdentaminen, vapautukset, palautukset tai muut poikkeustilanteet jää laajasti manuaalisen käsittelyn varaan. Jatkovalmistelussa on lisäksi tärkeää, että maksuvapautuksia, kohtuusharkintaa, oikeusapua ja palautusmenettelyä koskeva sääntely on selkeää ja käytännössä toimivaa.

Yhtä lailla on huolehdittava siitä, että uudistus voidaan toteuttaa ilman, että asiakkaiden oikeusturva tai tosiasiallinen pääsy tuomioistuimeen heikkenee. Menettelyn tulee olla ennakoitava, ymmärrettävä ja hallittava sekä asiakkaan että tuomioistuimen henkilöstön näkökulmasta. Henkilöstölle on turvattava riittävä koulutus, perehdytys ja muutosvaiheen tuki, eikä mahdollisia tuottavuushyötyjä tule käyttää suoraviivaisesti henkilöstövähennysten perusteena.

Thurin Jesper
Suomen Poliisijärjestöjen Liitto SPJL r.y.